

Кузнєцов М. І.,
Українська Академія Друкарства, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖУ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЙОГО ПОРТРЕТУ

Стаття присвячена лінгвостилістичному аналізу особливостей індивідуального мовлення підлітка, що сприяє створенню портрета персонажу як особистості в художньому тексті.

Ключові слова: лінгвостилістика, портрет, психологізм, підліток, мовомислення, мовленнєва партія, образ.

В статті розглядається створення портрета персонажу в художньому тексті через реалізацію особливостей його мовлення.

Ключевые слова: лингвостилистика, портрет, психологизм, подросток, речемыслительный процесс, речевая партия, образ.

The article deals with the analysis of teenager speech peculiarities, creating his portrait due to his individual style of speech in the literary text.

Key words: linguostylistics, portrait, psychologism, teenager, speech peculiarities, speech party, image.

В статті розглядається створення портрета персонажу в художньому тексті через реалізацію особливостей його мовлення. Персонаж може бути представлений як тип: типовий актор, менеджер, підліток або як нервова людина, смілива, талановита і т.п. Іноді створення типу має на меті зображення людини з найтиповішою ознакою характеру, яка схвалює або осуджує такий персонаж (наприклад, Скрудж, Гобсек, Плюшкін). Якщо персонаж описаний як багатогранна людина, він стає особистістю, портрет якої приваблює читача. Серед численних деталей, які створюють такий портрет, – це описи його зовнішності, одягу, повсякденностей побуту, оселі, місця праці та інше. Портрет створюється також внутрішніми рисами характеру: це захоплення, моральні принципи і, нарешті, його індивідуальне мовлення, яке найяскравіше підкреслює його внутрішній світ. Мовленнєва характеристика – це відображення освіти, культури мови, її образність, манера вираження думок та інше. Найчастіше, це неприхована відвертість ставлення персонажу до інших людей, друзів, колег; конфліктності або доброзичливості його характеру, безпосереднє відображення у висловленні його думок.

Виходячи з вищеокреслених коротких теоретичних міркувань, проаналізуємо мовлення персонажів в оповіданні А.Бейкер «The Boy Next Door», яке часто рекомендується студентам для індивідуального читання [14].

Оповідь ведеться від першої особи «я» (1st person singular). Це персонажна наративна розповідь суб'єктивної форми, для якої характерна оцінно-образна лексика, експресивний синтаксис, усний стиль мовлення. Мовленнєва партія головного персонажу реалізується у тексті через пряму /ПМ/, невластно-пряму /НПМ/ та непряму /НМ/ мову, а також внутрішній монолог, що забезпечує когнітивний і комунікативний аспект художнього тексту. Це категоріальний підхід до вивчення мовних одиниць як відображення основних аспектів людського знання про час і середовище, в якому людина знаходиться, її хронотопу. В цьому відношенні найбільш ефективним виявляється вивчення мовлення персонажу як «персонажного дискурсу у наративній структурі художнього тексту» [4, с. 156], що дає можливість описати певний спектр соціокультурних явищ, які супроводжують життя та поведінку людини через її мовленнєву діяльність. Для встановлення особливостей характеру і поведінки персонажу доцільно аналізувати змістово-структурний мовний матеріал як дискурсивний та фреймовий [5, с. 87], що стають основою пізнання процесів мовомислення у свідомості персонажа.

«The Boy Next Door» – це розповідь про перше кохання: перший поцілунок, ревності, але ще неусвідомлене почуття. В короткому оповіданні описується романтика відносин між підлітками (teenagers), які дружні з дитинства, і те, що порушило порядок цих відносин, стало нестерпним для Бетсі, але потім вибухнуло неочікуваним, зворушливим освідченням в коханні.

В таких коротких оповіданнях, закінчених за змістом і формою (complete in form and content), стисло та виразно виявляється мовомислення персонажу.

Цей твір «The Boy Next Door» є показовим з мовної стилістики його оповіді. В ньому описано відносини підлітків, їхня поведінка, конфлікти, негативні вчинки, що яскраво проявилось в мовленнєвих особливостях їхніх думок, характеристик себе та інших.

Головні персонажі оповідання Бетсі, Слейден Моріс і Мері Ен Мілберн – підлітки 14-15 років. Слейден – сусідський хлопець, з яким Бетсі приятелює з дитинства: ходять разом до школи, займаються спортом, допомагають одне одному у всьому. Раптом до їхнього містечка з Нью-Йорку приїздить до своїх родичів Мері. І тут зав'язується колізія. Всі події подані від першої особи: це розповідь Бетсі, в якій реалістично і щиро, через мовлення і поведінку персонажів відтворюються їхні характери та вчинки. Ми подасмо уривки з мовлення дівчини англійською мовою, бо вони занадто влучні, лаконічні та оригінальні для адекватного перекладу в статті.

Зі всіх дискурсів оповідання найбільш вражаючою є мовленнєва партія (speech party) Бетсі, її правдиве, образне, дотепне та іронічне мовомислення, що переконливо відображає оточуючий її світ, друзів, а, головне, природні здібності самої дівчини з позитивними рисами її характеру.

Для Бетсі притаманна особлива увага до деталей, спостережливість, вміння через адекватне слово передати відчуття, створити образ і надати йому свою оцінку. У Бетсі вроджена здібність психологічного передчуття, коли вона інстинктивно зрозуміла підступний характер Мері і вирішила, як «дружній» вчинок врятувати Слейдена від «цієї дози отрути». Загрозу Бетсі відчула в тому, що Слейден, зустрівши Мері, спитав: «Where do

you come from, my fair-faced wench?» Реакція Бетсі була миттєвою, як вона сама розповідає: «*Well, that bad germ just looked at Sladen as if he were a heavenly vision...*» і тут же підсумовує: «*That kind of a line should be obvious enough to even a thickhead like Sladen...*» І скоро після цієї зустрічі Мері «*leads him around like a pet dog*»: вона грає з ним в теніс, відвідує шоколадний бар, проте кокетує з іншими хлопцями, їхніми друзями. Бетсі дуже спостережлива, вона помічає всі деталі ставлення Моріса до Мері: «*...he looked calf-eyed at Merry Ann...*»

Вже на початку оповідання читача вражає **швидка мовна реакція та кмітливість** Бетсі. Ця природна здібність дає їй змогу вірно характеризувати вчинки та поведінку своїх друзів та інших персонажів, а потім висловлювати своє ставлення до них.

Бетсі добре пам'ятає, як Слейден «*refused to apply a comb to his hair and wouldn't even wash his face unless forcibly led to the bathroom*». Це миттєва відповідь Слейдену на його зауваження, що він пам'ятає Бетсі, коли вона «*had pigtails and was so scared spilled ice-cream all over her best dress and ran home crying*» [14, с. 18]. І це в присутності Мері, зовнішності якої вона віддає належне: «*She did look wonderful. She's the unfreckled blonde type, with big blue eyes...*» [14, с. 19] проте Бетсі відразу зрозуміла, що Мері нешира дівчина, що проявилася в її мовленні: «*...she said high-minded things, designed to make her appear like the model of young generation*».

Бетсі від природи наділена **психологічним** проникненням в суть вчинків, слів, навіть рухів, виразу очей, обличчя співрозмовника. Все це дає їй змогу відразу оцінювати, розпізнавати своїх однолітків і висловлювати своє негативне або позитивне ставлення до них прямо, відкрито.

Так Бетсі з першої зустрічі і перших слів Мері відчула її нещирість. У присутності дорослих вона розмовляла високомовно, зарозуміло. А як тільки дівчата залишились самі, Мері одразу змінилась і запитала: «*What does one do for amusement in this dull town?*» Бетсі відчувала, що Мері зовсім не така освічена, як видає себе, лицемірна, а тому й подумала: «*I'll bring you some nice arsenic tea next time*». Бетсі дуже гостро реагує на образ, невдачу, переживає фальш, неухважність, зраду. Вона **чутлива, вразлива**. Побачивши, що Слейден і Мері ходять всюди разом (на теніс, в бар), вона «*...all of a sudden I felt temperamental and I ran upstairs and I flung myself on my bed and I cried*». Дівчина **дуже щира і сама з собою**. Вона зрозуміла, що маги також відчуває все і образно каже, що у неї «*...a regular-hunting dog's nose for my tears...*» Маги запропонувала Бетсі влаштувати вечірку для своїх друзів, яку дівчина давно планувала, тому Бетсі погодилась і почала складати список запрошених «*nice young people*»: шість хлопців і п'ять дівчат разом з нею, котрі не побоялись «*the Milburn menace*», як вона про себе називала Мері. Щирість Бетсі проявилась в умінні правдиво коментувати все, що трапилось під час вечірки. По-перше, її одяг і одяг суперниці в той вечір.

Бетсі завжди **справедлива** і, як сама стверджує, «*I give credit where credit is due*» – вона віддає належне зовнішності і одягу Мері Ен: «*...my dress looked nothing compared with the whirl of scarlet chiffon that hung on Merry Ann's shoulders by a couple of threads...*» or «*I admit with my usual broadmindedness, she looked pretty...*» [14, с. 21].

Безпомилковість Бетсі в **спостереженнях** дає їй змогу проникнення в психологічний стан своїх друзів і особливо Мері, яка була зовсім іншою, ніж вони. Це переконливо описано в інциденті, який трапився біля басейну, коли підлітки вийшли після вечірки на прогулянку. Автор передає думки Бетсі через НПМ. Вона йшла з друзями навколо басейну, а на стежці сиділи Мері із Слейдоном. Раптом Бетсі падає у воду, і її коментар наступний: «*I try to be completely unbiased about the circumstance. I don't say she tripped me. Although it's hard to find a kinder word. Her foot was in my path, any way – and it took a good stretch to get it there. I fell forward with a terrific splash...*». І далі: «*As I went down, I could hear Merry laughing and I hoped I would drown...*» [14, с. 22].

Вже під водою Бетсі планує вибратись з басейну, добігти до найближчої аптеки і купити отруту для себе. Але її друзі допомогли їй, вони усі ринулись у воду у своїх кращих вбраннях. **Гідні** риси характеру Бетсі проявляються і в такому неординарному випадку. Вона вибачається перед друзями і ледве промовляє: «*And it was awfully clumsy of me... I'm sorry about this*».

Бетсі перемогла свою суперницю, бо Слейден залишив хлопців «стерегти» Мері Ен, а сам, закутавши Бетсі у свій піджак, повів її додому. По дорозі він сказав Бетсі, що ніколи не помічав, що вона гарна і розумна. Бетсі відчула себе мудрою, сильною, «*with no powder and my hair dripping too!*» І коли Слейден поцілував Бетсі у щочку, вона подумала: «*...for some reason it was very romantic and not a bit neighbourly, and all of a sudden I felt beautiful and fascinating. And I gazed on Sladen Morris with new eyes, I guess, because he suddenly didn't look in the least like the boy next door*» [14, с. 23].

Отже, через зміст, форму і стиль мовлення Бетсі (пряме і внутрішнє) створюється словесний портрет дівчини з найбільш позитивними рисами її характеру: **щирість, кмітливість, доброзичливість, тактовність, вразливість, тонке відчуття правди та фальші, швидка реакція** на все, що відбувається. Не кожний підліток має вроджений талант так образно і правдиво представити себе та своїх однолітків через своє індивідуальне мовлення. Через створення мовленнєвого портрету Бетсі читач краще розуміє інших підлітків, які також мають свої мовленнєві характеристики.

В тексті можна виділити найбільш показові, ключові слова та вирази, які правдиво, образно і влучно передають особливості мовлення Бетсі в її характеристичні як себе, так і підлітків, що сприятиме фреймовій репрезентації їхніх образів.

Опис образу Мері: «*She did look wonderful, unfreckled blond type, with big blue eyes; dose of poison; bad germ; the Milburn menace; she is lovely, positively poisonous; gave her eyes a workout on whatever boy I had with me; – всі означення в основному із негативним відтінком.*

Бетсі описує також і себе, наприклад після тенісу відверто, без прикрас, з іронічним порівнянням: «*...I'm the type that even with a broken net and double pneumonia would still look healthy; I'd be hot and terrible looking as I always am after tennis; I admit with my usual broadmindedness...*».

Бетсі завжди самокритична, але після освідчення Слейдена вона вже характеризує себе по іншому: *«I felt old and wise; I felt my strength as a frail female; I felt beautiful and fascinating; it was very romantic»*. В іменах-метафорах, якими Бетсі називає Слейдена, чітко проступає біль, образа на хлопця, кого вона вважала своїм другом, а він зрадив її і не розуміє, що робить: *a thick-head, a pet-dog, looked calf-eyed, etc.*

Найбільш типові висловлювання Мері Ен, які передають її моральні якості – нещирість, фальш, лицемірство: *«What does one do for amusement in this dull town?»*, *«Are there any interesting men here?»*, *«I'm practically dying of boredom, etc.»*, *«I usually go dancing at the Stork Club... in New York, so I don't know much about small town clubs»*. (But Betty thinks that as a boarding student «...she has never been to that Club») [14, с.22]. І, нарешті, коли Мері побачила реакцію молодих людей на її поведінку, вона виголошує: *«Everyone has been caused enough trouble. What was the idea of hiding in the bottom of the pool anyway?»*, and then: *«Oh: – you awful people! I'm leaving this dreadful place.»*

Свою мовленнєву партію реалізує також і Слейден Моріс. Спочатку він в захопленні від Мері і виголошує: *«Ah. ha! Where did you come from, my fair-faced wench?»* та інше. Але після драматичного випадку біля басейну він відразу все зрозумів, його реакція була миттєвою: *«Pop her one, Janet! I'm a gentleman and, besides, I'm busy. You boys that are dry can toss a coin. Whoever loses can drive her home. Or may be Benny and Joe better both go, in case she stabs the driver.»* [14, с. 23]. Останнє висловлення Слейдена – це визнання його почуття до Бетсі: *«You know, Betsy, it's queer how you sometimes overlook what's right under your nose. Why, Betsy, it's just occurred to me that you are the prettiest girl I know and I've lived next door to you for sixteen years.»* [14, с. 24].

Ці слова Слейдена свідчать, що в дійсності він чесний, щирий хлопець, який ще не усвідомлював своїх почуттів до сусідської дівчинки.

Оповідання написано живою, невимушеною, навіть іронічною мовою підлітків. Це відбувається, головним чином, за рахунок діалогу, бо кожний з персонажів грає свою мовленнєву партію широко і відверто. Це справляє захоплюючий емоційний вплив на читача. Окрім вислови, оригінальної метафори та епітети легко запам'ятовуються, а цікавий сюжет сприяє рекомендації оповідання для індивідуального читання.

Таким чином, «мовленнєва характеристика персонажу – це особливий підбір слів та висловлювань як засіб художнього зображення людини в літературному творі» [1,с.380]. Це означає, що аналіз відбувається із широких філологічних позицій, діалектики поєднання лінгвістичного та літературознавчого підходів у визначенні стилістичної функції слова (Потебня, Бахтін, Віноградов, Чичерин) [10,2,6,12].

Плідним виявиться контрастивно-порівняльне дослідження мовленнєвих особливостей підлітків, починаючи з марквенівських персонажів, а потім із романів «Catcher in the Rye» Дж.Д. Селінджера, дітей з «To Kill a Mocking Bird» Харпер Лі, хлопця-підлітка у романі «Room» Е. Донох'ю та мовленнєвого портрету десятирічної дівчинки Джудіт з найсучаснішого роману «The Land of Decoration» авторки Г. Макклін.

Такий аналіз дасть змогу відмітити, що мовленнєвий портрет персонажу – це явище історичне. Він змінюється з соціальним розвитком суспільства, бо в мові відображається співвідношення загального та індивідуального. Мовлення підлітка відзеркалює нові якості свідомості, поведінки та мислення в їхній індивідуальній словесній реалізації. Це один із елементів створення художнього образу персонажу, який разом з іншими мовностилістичними засобами входить в цілісну художню систему твору.

Проведене дослідження сприятиме розгляду еволюції художнього концепту (ХК) СВІДОМІСТЬ ПІДЛІТКА та створенню художнього портрету персонажа. З позиції когнітивної парадигми це означає визначення його поняттєвого та індивідуально-авторського шарів, а також виявлення глибинних смислів, закладених у портрет персонажу (реконструйований на основі мислення персонажів), що в сукупності дасть можливість репрезентувати ХК ПОРТРЕТ ПЕРСОНАЖУ у вигляді взаємодії фрейму та польової структури.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М. : Изд-во Советская энциклопедия, 1966 – 606 с.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет. – М. : Искусство, 1975. – 504 с.
3. Белянин В. П. Психологические аспекты художественного текста. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 124 с.
4. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
5. Ван Дейк Т. Вопросы прагматики текста // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 259-336.
6. Віноградов В. В. О теории художественной речи. – М. : Сов. Россия, 1971. – 316 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
8. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
9. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
10. Потебня О. О. Естетика і поетика слова. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
11. Словарь литературоведческих терминов / Редакторы-составители М. И. Тимофеев, С. В. Тураев. – М. : Просвещение, 1974. – 510 с.
12. Чичерин А. В. Сила поэтического слова. – М. : Сов., 1985. – 319 с.
13. Oxford Advanced Learner's Dictionary / Compiled by A.S. Hornby. – Oxford : OUP, 1994.
14. Baker L. The Boy Next Door // Brandukova M.A., Novikova L.A. Increase Your English: уч. пос – Moscow : IRIPH, 1962. – С. 18-25.
15. http://en.wikipedia.org/wiki/Boy_next_door